

AGRARNA REFORMA U ISTRI OD GODINE 1946.-1948.¹

I.

U jesen 1945. izvršeni su u oslobođenoj Istri prvi slobodni izbori za Oblasnu skupštinu Istre (Istarski sabor) na temelju proporcionalnog sistema, tako da je u svakom kotaru bilo više lista (tri, četiri i pet) i sa svake liste ušlo je u Oblasnu skupštinu onoliko zastupnika, koliko je prema količniku i ostatku otpadalo na broj glasova svake liste. Ovako izabrana Oblasna narodna skupština za Istru, kojoj su prisustvovali narodni zastupnici svih kotareva Istre, na historijskom zasjedanju održanom 26. studenoga 1946. stavila je na zahtjev trudbenika Istre na dnevni red prijedlog Uredbe o uređenju agrarnih odnosa i poništenju dražbi na području Oblasnog narodnog odbora za Istru izvršenih u doba fašističkog režima, na kojima su vlasnici zemljišta pod pritiskom izgubili zemlju. Poslije diskusije ovaj je prijedlog prihvaćen jednoglasno aklamacijom, od strane svih prisutnih narodnih zastupnika i odmah stupio na snagu.

Donošenje ove odluke nalagale su teške prilike, u kojima se nalazio veći dio istarskog seljaštva.

Od 1918. do 1943. jačim prelaskom sa naturalne na novčanu privredu, i sve jačim prodiranjem kapitalizma na selo, seljaštvo zapada u sve veću krizu zbog visokih poreza, niskih cijena agrarnih proizvoda i sve veće prenaseljenosti na selu. Seljaci su bili prisiljeni da se sve više zadužuju kod banaka, trgovaca, advokata i raznih lihvara, a nisu mogli da otplaćuju duga, pa dolazi do prodaje seljačke zemlje. Novi vlasnici gomilaju posjede, ali ih ne obrađuju sami, nego ih ponovo daju na obrađivanje prijašnjim vlasnicima, bivšim kolonima ili upropašćenim seljacima, uglavnom uz nekadašnje kolonatske uvjete.

¹ Svi podaci u ovom članku uzeti su iz arhiva Ministarstva poljoprivrede NR Hrvatske i odnose se na dijelove Istre pripojene NR Hrvatskoj.

Za vrijeme talijanske vladavine nad Istrom, fašistički režim ne samo što ni ne pokušava riješiti agrarno pitanje u Istri, nego poduzima čitav niz mjera, kojima je cilj da od slobodnog hrvatskog i slovenskog seljaka napravi kolona.

Seljaštvo u Istri patilo je u prvom redu od visokih poreza. Porez na seljačka imanja u Istri bio je znatno veći nego u ostalim krajevima Italije, a isto tako i trošarina na gotovu robu, naročito na robu široke potrošnje.

Poslije godine 1929. još više se pogoršalo stanje istarskog seljaka, u vezi s katastrofalnim padom cijena agrarnih proizvoda, koje u mnogim slučajevima nisu pokrivale ni troškove proizvodnje, što je dovelo do ogromnog zaduženja seljaštva. Fašizam se pokazao nemilosrdan prema seljačkim dugovima, naročito kad se radilo o hrvatskom i slovenskom seljaku. Od 1924. do 1940. prodano je na dražbi preko 7.000 seljačkih posjeda za naplatu poreza i drugih dugova. Imanja slavonskih seljaka prodavana su u besecjenje, a kupovali su ih talijanske banke, trgovci, apotekari, advokati, talijanski kolonisti i razni eksponenti fašističke vlasti, koji su se bacili na kupovanje zemlje u špekulantske svrhe.

Po izvršenoj dražbi, novi je vlasnik obično odmah otjerao starog vlasnika sa zemlje i iz kuće ili ga je pretvarao u kolona, koji je i dalje obrađivao zemlju, ali je sada davao oko 50% prihoda novom vlasniku. Osnovana su čak i posebna društva za kupovanje i iskorišćivanje zemlje, kako što su bila Societa Immobiliare u Puli, Societa Visignana u Vižnjanu i druga.

Osim kolonata, t. j. takvog odnosa, u kojem je vlasnik zemlje bio ujedno i vlasnik gospodarskih zgrada i kuće, u kojoj je stanovao kolon, postojali su još i drugi oblici agrarnih odnosa, kao napoličarstvo (mezzadria) i razne vrste zakupa pod različitim uvjetima, koji su se često mijenjali, prema volji gospodara i mjesnim prilikama. Jedino čime se vlasnik zemlje rukovodio, bilo je, da od obrađivača izvuče što je moguće veću količinu proizvoda, ne obazirući se nimalo na to, kako će živjeti obrađivač. Mnogi vlasnici zemlje držali su u selu svog zastupnika »fatura«, koji je za njih sakupljao prihode, i sa svoje strane također eksploatirao seljaka. Bilo je slučajeva, da je gospodar dao unaprijed u zakup prihode svojih imanja kakvom trgovcu, koji je vlasniku zemlje isplatio ugovorenu sumu, a onda preko svog »fatura« nastojao da od seljaka što više izvuče.

Samo se po sebi razumije, da nova narodna vlast, proizašla iz revolucionarne borbe za nacionalno i socijalno oslobođenje naroda, nije mogla ni časa tolerirati ovakve odnose na selu.

II.

Prema odluci Oblasnog narodnog odbora za Istru o uređenju agrarnih odnosa i poništenju dražbi na području narodnog odbora za Istru od 26. XI. 1946. br. 11544-I ukidaju se svi kolonatski odnosi bez obzira na trajanje, a razrešuju napoličarski, zakupni i slični odnosi, ako je zemljoradnik obrađivač zajedno sa prednicima obrađivao odnosno zemljište duže od 15 godina, računajući od 8. septembra 1943. unazad. Orađivači dobivaju zemlju sa svim zgradama, živim i mrtvim inventarom u vlasništvo bez ikakve odštete vlasnicima. Zemljište dobiva i onaj zemljoradnik, koji sada ne obrađuje zemlju zbog toga, što je sa nje bio nasilno protjeran.

Nadalje se po ovoj odluci oglašuju ništetnim sve prinudne dražbe u Istri obavljene poslije 1. januara 1919. g., ako su odnosna imanja slavenskog živilja prodana uz nerazmjernu cijenu radi toga, da se taj živilj ekonomski oslabi i uništi i time skrši njegova nacionalna otpornost. Isto se tako proglašuju ništetnim svi naknadni prijenosi vlasništva na tim imanjima, a lica, koja su naknadno stekla vlasništvo imanja kupljenih na dražbi, imaju pravo regresa prema svom predniku, i to sudskim putem. Ta je odredba donesena zbog toga, što su takva zemljišta kupljena na dražbama često prelazila dalje u treće ruke.

Pravo poništenja dražbe priznato je također i talijanskim antifašistima. Odluka ne traži, da prijavitelj mora biti zemljoradnik, i prema tome može svatko, bez obzira na zanimanje, tražiti poništenje dražbe pod gornjim uvjetom, čime se htjelo pomoći svim osobama, koje su na taj način stradale od fašističkih vlasti. Poništenje dražbe moglo se tražiti ne samo za poljoprivredna dobra nego i za sve ostalo imanje (kuće, gradilišta i t. d.).

Nakon potpisa ugovora o miru s Italijom protegnut je god. 1947. i na Istru zakon NR Hrvatske od 24. XI. 1945. o provođenju agrarne reforme na području NR Hrvatske.

Tim se zakonom određuje eksproprijacija zemljišnih posjeda veleposjednika, banaka i poduzeća, crkava i samostana, pa viškova seljačkih i neselejačkih posjeda, kao i posjeda nestalih vlasnika, njemačkih posjeda i konfisciranih posjeda. Crkvama, samostanima, seljacima i neselejacima ostavlja se određena površina zemlje (maksimum), a seljacima i neselejacima se za oduzeti višak daje odšteta. Eksproprijirana se zemlja dodjeljuje seljacima bezemljašima, odnosno seljacima sa malo zemlje, zatim državnim poljoprivrednim dobrima, seljačkim radnim zadrugama, pa socijalnim i naučnim ustanovama. Crkvama i samostanima ostavlja se veći maksimum (30 ha obradive zemlje i 30 ha šume), ako su većeg značaja ili veće historijske vrijednosti.

III.

Odmah nakon proglašenja odluke o vraćanju zemlje onima, koji je obrađuju, sastavljene su mjesne i kotarske agrarne komisije, u koje su izabrani čestiti zemljoradnici iz dotičnih krajeva, kojima su bile poznate mjesne prilike i teški agrarni odnosi, pod kojima su živjeli seljaci iz njihova kraja, tako da su znali pravilno prosuđivati osnovanost pojedinih prijava. Provedena je svestrana akcija, u kojoj je narodu rastumačen način provođenja agrarne reforme i važnost podnošenja prijava. U početku je išlo polagano s podnošenjem prijava, zato što su nenarodni elementi agitirali, da se ne podnose prijave, pa se čak pojedincima prijetilo i zastrašivali su se, ali kasnije ta agitacija nije ništa koristila. Seljaci su uvidjeli značaj i korist agrarne reforme i listom su prijavljivali svoje zahtjeve. Pojedini vlasnici zemlje, iz zlobe da se seljaci ne okoriste dobivenom zemljom, počеше sjeći voćke i šume, ali je narodna vlast tome brzo stala na put, pri čemu su joj i sami seljaci pomagali.

Osnovana je Oblasna agrarna komisija u Vrsaru, koja je kasnije premještena u Pazin, kao centar Istre. Pošto je vladala oskudica u osoblju pravnom i administrativnom, što je uvelike kočilo rad agrarnih komisija, Ministarstvo poljoprivrede NR Hrvatske poslalo je u Istru određeni broj pravnika, administratora, kancelarijskog osoblja i strojeva za pisanje, a Ministarstvo građevina geometre, tako da se rad brzo i uspješno odvijao.

Osnovane su komisije za kotareve Pazin, Poreč, Vodnjan, Labin, Buzet, Cres, Lošinj, Opatiju i Rijeku i za gradove Rovinj i Rijeku. Nakon odlaska anglo-američkih trupa iz Pule prešla je u Pulu komisija iz Vodnjana, tako da su u Puli formirane kotarska i gradska komisija. Kasnije su spojene komisije za Cres i Lošinj, i komisije za Opatiju i Rijeku.

Nakon podnešenih prijava i prikupljanja potrebnih podataka održane su po selima javne rasprave uz sudjelovanje mještana i mjesnih agrarnih komisija, čime je postupku agrarne reforme bila garantirana najšira demokratičnost. Radni narod sela u velikom je broju sudjelovao u provođenju agrarne reforme i doprinosio njezinu pravilnom izvršenju, ne dopuštajući nikome da izgrava zakonske propise.

Osim zemlje i zgrada obrađivači su dobivali i stoku, koju im je vlasnik bio dao na držanje i poslugu, a isto tako i poljoprivredni inventar. Radilo se marljivo i brzo. Nikakve diskriminacije nije bilo prema pripadnicima talijanske manjine, tako da su talijanski seljaci jednako tretirani kao i seljaci Hrvati. Osoblje agrarnih vlasti znalo je talijanski, i uređovalo je sa talijanskim seljacima na talijanskom jeziku, pa su se čak i odluke za njih donosile na njihovu materinskom jeziku. U komisijama je bilo i članova Talijana, a u Rovinju i Vodnjanu predsjednici komisija bili su Talijani. Geometri su predano premjeravali sporna zemljišta i izrađivali odmah elaborate, tako da su se odluke mogle pravilno izdavati. Isto tako su i žalbe brzo otpremane na rješavanje Oblasnoj agrarnoj komisiji u

Pazinu, koja ih je smjesta rješavala. Najopsežniji je bio rad agrarne komisije u Poreču, gdje je i broj obrađivača, prijava i površina zemlje bio najveći. Seljaci su prestali sa davanjem priroda sa zemlje bivšim vlasnicima i još bolje su prionuli na obradu zemlje, koja je sada postala njihovo vlasništvo.

Poslije konačnog pripojenja Istre Jugoslaviji i poslije odlaska anglo-američke okupacione vojske iz Pule, kada je na područje Istre protegnut zakon od 24. XI. 1945. o provođenju agrarne reforme i kolonizacije na području NR Hrvatske, agrarne komisije su odmah pristupile provođenju odredaba ovog zakona, brzo izvršile eksproprijaciju veleposjeda i posjeda banaka i društava, pa viškova crkvenih, seljačkih i neseljačkih posjeda, a zatim su to zemljište dodijelile siromašnim seljacima, seljačkim radnim zadrugama i raznim ustanovama.

Na taj način agrarna reforma u Istri brzo je i uspješno provedena, poslije čega su pojedine kotarske komisije likvidirale. Prva je prestala sa radom komisija u Labinu, i to u mjesecu augustu 1948., a zatim i druge, tako da su do konca novembra 1948. bile sve likvidirane.

IV.

U iskazu statističkih podataka u prilogu A) [Uređenje feudalnih agrarnih odnosa u Istri] i prilogu B) [Višak zemljišta, koji je ušao u zemljišni fond] prikazan je zamašaj zahvata agrarne reforme u Istri.

Kako se iz tih podataka vidi, najviše je bilo obitelji kolona, i to 1.748. zatim napoličara 1.450, dok je 1.078 obitelji dobilo poništenje dražbi na svojem bivšem zemljištu. Posljednji broj je dosta velik, ali je i razumljiv, kad se ima pred očima fašistička politika, koja je išla za istrebljenjem hrvatskog seljaštva u Istri iznošenjem njegova imanja na dražbu.

Broj članova obitelji u omjeru prema broju obitelji kod svih kategorija tih odnosa gotovo je jednak, i konačni odnos je 4,5, t. j. na jednu obitelj dolazi 4 do 5 članova. Ali, ako gledamo pojedine kotareve, onda naročito upada u oči kotar Lošinj, gdje broj članova u obitelji iznosi 2,5 do 3, a to znači, da u tom kotaru pretežu obitelji sa vrlo malim brojem članova.

Svaka obitelj kod kolonata dobila je prosječno 4,5 ha zemljišta, kod napoličarstva 1,5 ha, a kod poništenja dražbi 5 ha. Najmanje zemlje dodijeljeno je, kako se vidi, napoličarima, i to zbog toga, što su oni imali i svoje zemlje, tako da im je kod dodjeljivanja agrarnog zemljišta uzeta u obzir i njihova vlastita zemlja.

Agrarnim strankama dosuđena je u vlasništvo ukupna površina od 14.272 ha, a višak, koji je kod tih odnosa ostao, unesen je u zemljišni fond i priveden svrhama agrarne reforme i kolonizacije. Taj je višak iznosio 12.076 ha, što u istarskim prilikama predstavlja priličnu površinu, tako da je ukupno agrarno zemljište kod sve tri kategorije

odnosa imalo površinu od 26.348 ha. Viškova zemljišta bilo je najviše kod kolonata, zatim kod napoličarstva, a najmanje kod poništenja dražbi. Najveće površine nalazile su se kod kolonata, zato što su koloni držali veće površine nego napoličari. Kolonatskog viška bilo je najviše u kotaru Lošinj, gdje je dosuđeno 1.638 ha, dok je višak iznosio 4.659 ha, i to zbog toga, što u tom kotaru ima dosta šuma i pašnjaka, a te površine obrađivačima nisu bile toliko potrebne. U kotaru Pula dosuđen je interesima 291 ha, a višak iznosi 1.648 ha, u gradskom području Rovinj dosuđena su 24 ha, a višak iznosi 465 ha. Taj se kotar odlikuje plodnošću zemljišta. Najmanje je bilo viška u kotaru Buzet, gdje je dosuđeno obrađivačima 126 ha, a višak iznosi svega 63 ha, zato što je u tom kotaru zemlja najslabija, a seljaštvo najsiromašnije.

Kod napoličarstva bilo je najviše viška u kotaru Poreč, zatim u Lošnju i Pazinu, a najmanje u Labinu, dok u kotarevima Rijeka, Rovinj i Pula grad nije bilo uopće viškova kod ove vrste agrarnih odnosa.

Kod poništenja dražbi najviše je bilo viška u kotaru Poreč, Pazin i Pula, dok u kotarevima Rijeka i Lošinj i u gradu Pula nije uopće bilo viškova iz tih odnosa. U svim tim podacima ilustriraju se mjesne i ekonomske prilike, koje su različite u pojedinim kotarevima.

Upada u oči, da u kotaru Rijeka (s Opatijom) nije uopće bilo kolonatskog odnosa, što se tumači terenskim i općim poljoprivrednim prilikama toga kotara, dok je najviše kolona bilo u kotarevima Poreč i Lošinj, i to vjerojatno zbog toga, što u kotaru Poreč ima najviše plodne zemlje, a u Lošnju najviše pašnjaka za uzgoj stoke. Osim toga u tim se kotarevima nalazi priličan broj imućnih talijanskih gospodara. Naročito je malo bilo kolona u kotarevima Buzet, Pula i Pazin, ali je zato u kotarevima Poreč, Pula i Pazin bio znatan broj poništenja dražbi, a u Poreču, Lošnju i Pazinu i napoličarstva.

Kod poništenja dražbi upadaju u oči kotarevi Poreč i Pula, gdje je bilo najviše poništenja, i Lošinj gdje ih je bilo najmanje, i to zbog toga, što su se bivši vlasnici u Lošnju izgubivši zemlju razišli po svijetu, najviše kao pomorci, a osim toga i zbog toga, što je u tom kotaru vođena jaka propaganda od strane vlasnika zemlje, da se ne traži natrag zemlja prodana na dražbi.

Iako je zakon dao mogućnost i Talijanima antifašistima da traže vraćanje dražbovane zemlje, njihov je broj bio minimalan, te ne iznosi ni 1% prijava. Kod kolonata je bio priličan broj seljaka talijanske narodnosti, i to uglavnom u kotaru Poreč, kojima je priznata zemlja kao i drugim obrađivačima, a nešto manji broj kod napoličarstva.

Vlasnika u svim odnosima bilo je 2.151, i to najviše u kotaru Poreč (813), u Pazinu (521), a najmanje u Lošnju (140). Najviše je bilo vlasnika kod poništenja dražbi, i to zbog toga, što je dostalac nekretnina na dražbi vrlo često dalje prodavao na dražbi kupljenu zemlju, tako da je ona prelazila iz ruke u ruku. Vlasnici su uglavnom bili Talijani, nešto Nijemci, i to najviše kod kolonata, koji su te posjede naslijedili. Među vlasnicima Talijanima najviše je bilo Talijana doseljenih iz kraljevine Italije, nešto domaćih, a također nešto potalijančenih

Hrvata, koji su se obogatili u gradovima i radi ličnih interesa iskazivali se kao Talijani. Jedino je kod poništenja dražbi bilo i nešto vlasnika Hrvata, i to bolje stojećih prekupaca. Vlasnici su bili veleposjednici, trgovci, banke i poduzeća, a i crkve, i to većinom kod napoličarstva.

Koloni su sa zemljom dobivali stojnu kuću i gospodarske zgrade. Pritom treba imati na umu, da to nisu bile prostrane, udobne i dobro usćuvane zgrade, nego većinom male, stare i trošne kućice, doduše zidane, ali često i vrlo bijedne, naročito na pojedinim salašima (stancije), za koje se vlasnici uopće nisu brinuli, niti su uopće išta trošili na njihovo održavanje, prepuštajući svu brigu oko održavanja isključivo kolonima. Naročito su bijedne bile kućice u kotarevima Buzet, Labin i Lošinj. Pored zgrada koloni su dobivali i sav živi i mrtvi inventar, koji se kod njih zatekao. Vlasnici su, naime, davali kolonima na iskorišćivanje različnu stoku, ponajviše ovce i krave, s tim da su morali proizvode s njima dijeliti, a također su im davali najvažniji poljoprivredni pribor (plug, drljača) i kola, uglavnom volovska. Agrarne vlasti su svagdje nastojale da se obrađivačima ostavi dovoljan broj stoke, a višak je uziman u zemljišni fond, jer je bilo i takvih slučajeva, da su pojedini koloni imali i 150 do 200 ovaca i nekoliko krava. Ovdje treba imati na umu, da je priličan broj stoke i poljoprivrednog inventara stradao pri rekviziciji od strane okupatora, i u borbama za vrijeme rata.

Broj žalbi na odluke agrarnih komisija do zaključenja njihova rada iznosio je 694, što prema ukupnom broju dosuđenih posjeda, kojih je bilo 4.276, iznosi 15%. S obzirom na karakter posla, broj žalbi može se smatrati malenim. Najveći postotak žalbi bio je uložen kod poništenja dražbi, vrlo malen kod napoličarstva, a tako reći nikakav kod kolonata. Sve je žalbe riješila drugostepena vlast, i to tako, da je u 20% slučajeva žalbama bilo udovoljeno i određen novi postupak. Osim toga bio je uložen neki broj slučajeva izvanrednog pravnog lijeka, i to predstavi na Ministarstvo poljoprivrede NR Hrvatske, kao nadzornu vlast, uglavnom kod poništenja dražbi, pa je u nekoliko predmeta postupak bio poništen zbog nepravilno donesenih odluka.

Od 5.108 donesenih odluka bilo je 3.808 pozitivnih, a 1.300 negativnih. Najmanje negativnih odluka doneseno je kod kolonata, i to 78 negativnih prema 1.412 pozitivnih, kod napoličarstva 637 negativnih prema 1.309 pozitivnih. Znatan broj negativnih odluka dolazi odatle, što obrađivači nisu imali potreban zakonski rok, t. j. 15 godina unatrag od 1943. godine, nego su zemlju držali manje od zakonskog roka i zato gubili na nju pravo.

Najveći broj negativnih odluka bio je kod poništenja dražbi, gdje je na 1.070 pozitivnih bilo 585 negativnih. Već sam taj omjer pokazuje, da se ovdje radilo o jednom vrlo osjetljivoj i teškoj pitanju.

Poteškoće su bile i u tome, što se neki broj bivših vlasnika tih posjeda, i to onih najteže pogođenih, odselio iz svojih mjesta i posvetio drugim zvanjima, tako da se nije htio vraćati i tražiti natrag zemlju, niti podnositi prijavu. U nekoliko slučajeva dogodilo se, da su dostalci

na dražbi, na pr. Cassa Rurale, Istituto di credito fondiario delle tre Venezie, Consorzio agrario, Giunta i t. d., pa razni trgovci, koji su za vrijeme rata u Abesiniji došli u stisku i trebali novaca, nastojali preprodajom kupljene zemlje doći do sredstava. Tražeći po selima kupce za zemlju obično su je preprodavali susjedima seljacima Hrvatima. Naravno, zemlju su mogli kupovati samo dobro stojeći seljaci, koji su imali i drugog svog imetka, pa ih prema tome odluka o poništenju nije naročito pagadala. Siromašni seljaci, koji su iz nevolje kupovali iz druge ili treće ruke koju malu njivicu ili vinograd, obično su kupljenu zemlju zadržavali tako, da su se nagodili s prijaviteljem. Članovi agrarnih komisija pazili su, da siromašni i vrijedni seljaci pritom ne stradaju, i u tome su nalazili podršku kod prisutnih narodnih masa.

Ako usporedimo rješavanje kolonatskih odnosa u Istri i kmetskih odnosa (što je isto) u Dalmaciji, vidjet ćemo, da je u Istri 4.276 obitelji dobilo 14.272 ha, a viška je bilo 12.076 ha, dok je u Dalmaciji 29.648 obitelji dobilo 19.362 ha zemljišta. Ta razlika pokazuje, da su u Dalmaciji posjedi bili vrlo sitni (ima ih i ispod 100 m²) i rascjepkani, a u Istri veći i mnogo plodniji i bolji. U Dalmaciji su najviše zemlje dobili kmetovi na Braču (4.430 ha), zatim Dubrovniku (2.791 ha), i u Zadru (2.464 ha), i to zato, što je na Braču i Dubrovniku bio od starine jako rasprostranjen kmetski odnos, a u Zadru nije bilo rješavano agrarno pitanje.

Iz tablice objavljene u prilogu pod D) vidi se, kolike su površine i pod kakvim kulturama ekspropirane u pojedinim kotarevima i dodijeljene obrađivačima.

Najviše zemljišta dobili su koloni, i to 6.680 ha, zatim prijavitelji za poništenje dražbi 5.349 ha i najzad napoličari 2.241 ha. Iz tih odnosa najviše je dodijeljeno šume i to 4.404 ha, t. j. 31% od sveukupno dodijeljene površine, zatim oranica 3.171 ha [22%], pašnjaka 2.616 ha [18%], vinograda 1.512 ha [11%], vrtova 1.284 ha [10%], livada 1.141 ha [8%] i neplodnog zemljišta 142 ha. S obzirom na strukturu tla razumljivo je, da je dodijeljeno najviše šume, zatim znatna površina vinograda i vrtova, među koje pripadaju maslinici i voćnjaci, a najmanje livada. Šuma je bilo najviše u kolonatskom odnosu, i to 2.500 ha, dok je oranica bilo najviše kod poništenja dražbi, i to 1.368 ha. Vinograda je bilo gotovo podjednako kod svih odnosa. Vrtova je bilo najviše kod kolonata, i to 759 ha, a neplodnog tla, kamo pripada kućno zemljište, dvorište i t. d., najviše je bilo kod poništenja dražbi, i to 98 ha, a najmanje kod napoličara 15 ha.

Šume je najviše dodijeljeno u porečkom kotaru, i to 1.555 ha, zatim u lošinjskom 965 ha, od čega su u oba kotara najviše dobili koloni, dok je u ostalim odnosima bilo vrlo malo šume.

Uglavnom se može reći, da dosuđeno zemljište prema vrsti kulture odgovara strukturi tla u pojedinim krajevima Istre i njihovim specifičnim mjesnim, političkim, socijalnim i agrarnim odnosima.

Budući da su arhive sudova u Poreču, Vodnjanu i Puli za vrijeme rata bile uništene, nije bilo moguće sastaviti popis provedenih javnih dražbi za vrijeme talijanske okupacije za čitavo područje Istre, pa ćemo se zbog toga ograničiti samo na kratak pregled dražbi kod onih sudova, sa popisima kojih raspolazemo.

Na području suda u Lošinj (bez Cresa, koji je imao svoj sud) od 1928. do 1939. provedeno je 206 dražbi. Od toga je najviše bilo dražbi godine 1939., i to 146, a u ostalim godinama manje. Najviše je dražbi provedeno na zemljištima u Malom Lošinj i u Velom Lošinj, zatim na otoku Unije i na južnom dijelu otoka Cresa zvanom Punta Križa.

Za godinu 1939. nema podataka, kolika je bila ukupna površina zemljišta prodanog na dražbi, dok je 1938. na 23 dražbe prodano svega 5 ha, a 1937. na 20 dražbi 7,5 ha. Najmanja prodana površina bila je 36 m², a najveća 32 ha.

Ovršenici su bili uglavnom Hrvati, nešto Talijani (14 slučajeva) i 2 Nijemca. Kupci su uglavnom bili Talijani, i to dr. Fulco Merosi, Gaetano Ceshina i Cassa Rurale.

Evo nekoliko karakterističnih slučajeva:

Godine 1935. prodala su se u Malom Lošinj 32 ha zemljišta za 576 lira, u Velom Lošinj 5.215 m² za 87 lira i 4 ha za 496 lira.

Godine 1936. prodalo se 20 ha 36 ara u Beleju za 759 lira, 8 ha u Punta Križi za 558 lira, a u Sv. Jakovu 33 ara za 18 lira.

Godine 1937. prodala su se u Velom Lošinj 2.553 m² za 12 lira, 6.816 m² za 39 lira, 4.453 m² za 81 liru.

Godine 1938. prodalo se u Malom Lošinj 789 m² za 3 (slovima tri) lire, 1,5 ha za 180 lira, 2.790 m² za 24 lire.

Godine 1939., u kojoj je bilo najviše dražbi, a nemamo podataka za površine, otkupne cijene u Malom Lošinj bile su 42, 100, 103, 116, 120, 165, 170, 267 i 300 lira.

Nije poznato, da li su na tom zemljištu bile i zgrade i kakve, ali je vjerojatno, da ih je negdje i bilo. Očigledno je, da su vrijedna zemljišta prodavana na dražbi za upravo ništave cijene.

Od ukupnih 206 provedenih dražbi bila su prijavljena samo 42 slučaja.

Područje suda u Rovinju:

Od 1929. do 1934. godine provedeno je ukupno 411 dražbi, od toga najviše godine 1936. (89), godine 1937. (64), godine 1934. (46). Najviše dražbi provedeno je na zemljištima u općini Mrgani, zatim u općinama Sosići i Kanfanar. Za površine dražbovanog zemljišta nemamo podataka. Zemljišta su dražbovali talijanski zavodi »Cassa rurale di Prestito«, »Istituto di credito fondiario delle tre Venezie«, »Istituto di credito fondiario dell'Istria«, a kupovali su ih uglavnom industrijalci i trgovci Talijani. Cijene su bile 25, 60, 67, 100, 107 i t. d. lira, većinom ispod 500 lira.

Od ukupnih 411 provedenih dražbi prijavljena su 54 slučaja.

Područje suda u Rijeci:

Od 1924. do 1944. godine provedeno je 237 dražbi, i to u općinama Drenova, Kozala i Plase.

Nekretnine su dražbovali talijanski zavodi, a kupci su bili isti zavodi, zatim razni trgovci i advokati. Dužnici su uglavnom bili Hrvati. Površine zemlje su bile malene, a prodavale su se i kuće i dijelovi kuća. Cijene su se kretale od 80 i 180 lira pa dalje. Za kuće i gradilišta bile su cijene od 85.000 do 253.000 lira.

Od ukupnih 237 dražbi prijavljena su 74 slučaja.

Područje suda u Pazinu:

Od 1930. do 1941. godine provedena je ukupno 581 dražba, od toga je najviše bilo 1938. (153) i 1937. godine (111). Prodavana su zemljišta po svim općinama ovog kotara, i to, može se reći, jedino hrvatskog življa. Kupci su uglavnom bili razni talijanski zavodi i trgovci.

Dražbe su provodene na zahtjev Esatorie za dužni porez. Dugovanja su bila sitna. Bilo ih je od 16, 20 i 23 lire. Kupovna je cijena također bila malena: 15 lira pa dalje, uglavnom ispod 1.000 lira. Upada u oči 1938. godina, kada su kupovne cijene bile većinom od 15 do 100 lira. Površina dražbovanih nekretnina kretala se tih godina od 410 m² do 32 ha. Tako na pr. jedan talijanski trgovac kupuje 1932. godine za 1.095 lira imanje jednog Hrvata u površini od 32 ha, koje je iznijela na dražbu Esatoria za dug od 417 lira. Talijanski kreditni zavod u Veroni kupuje 12 ha površine imanja jednog Hrvata za 947 lira, a isti je bio dužan svega 656 lira. Godine 1938. taj isti zavod kupuje lijepo imanje jednog Hrvata u površini od 7 ha za 1.055 lira, dug je iznosio svega 682 lire, a imanje se nalazilo u poznatom borbenom hrvatskom selu Bermu.

Ti primjeri jasno pokazuju, na kakav se način u Istri ekonomski uništavao hrvatski živalj.

VI.

Osim rješavanja agrarnih odnosa, koji su proistjecali iz kolonata napoličarstva, zakupa i poništenja dražbi, u Istri je provedena i agrarna reforma po republikanskom zakonu NR Hrvatske od 24. XI. 1945. o provođenju agrarne reforme i kolonizacije. Radilo se o veleposjedima, posjedima banaka, poduzeća, crkava i samostana, i viškova seljačkih i neseljačkih posjeda.

Iz pregleda u prilogu pod C) o ekspropriranim nekretninama u korist zemljišnog fonda vidi se, da je na području Istre ušlo u zemljišni fond po odredbama tog zakona 11.278 ha. Taj se fond uglavnom sastojao od veleposjeda (5.462 ha), viškova seljačkih posjeda (2.141 ha), posjeda banaka i društava (1.744 ha), i posjeda crkava (1.267 ha). Ako se ta površina zbroji s ukupnom površinom, koja se nalazila u kolonatu i

napoličarstvu, a koja iznosi 20.345 ha, onda se dobiva ukupna površina od 31.623 ha, a to znači, da najveći dio agrarnog zemljišta nisu obrađivali vlasnici nego drugi seljaci.

Dok je uža Hrvatska, koja je razriješila kmetske odnose 1853. godine, dala u fond veleposjedničku zemlju u ukupnoj površini od 43.548 ha, a Dalmacija (bez kmetstva) veleposjedničku zemlju u vlastitoj režiji 2.330 ha, dotle Istra daje bez kolonata i napoličarstva površinu od 5.462 ha, dakle srazmjerno prilično veliku površinu. To dokazuje, da su u Istri bili vrlo jaki veleposjedi, bilo da su obrađivani u kolonatskom i napoličarskom odnosu, bilo u vlastitoj režiji, razumije se pomoću najamne radne snage. Dok su u Hrvatskoj od cjelokupne ekspropriirane površine od ukupno 345.106 ha veleposjedi sačinjavali jednu osminu, a u Dalmaciji jednu devetinu, u Istri su sačinjavali jednu polovinu.

Najviše površine veleposjeda u Istri imala je Pula, i to ukupno 1.955 ha, zatim Labin 1.857 ha, gdje su se pored talijanskih nalazili i njemački veleposjedi, i Pazin 748 ha, od toga najviše bogati veleposjednik Crlenica Ante¹ sa 623 ha, koji je osim toga imao i u Puli veleposjed u površini od 638 ha.

U Poreču, Buzetu i Rovinju od veleposjeda po republičkom zakonu nije ništa ušlo u fond, budući da svi tamošnji veleposjednici, a u Poreču ih je bio priličan broj (što se vidi iz iskaza kolonata i napoličarstva), nisu u svojoj režiji ništa obrađivali, nego su svoje veleposjede davali u obradu kolonima i napoličarima.

Potrebno je također napomenuti, da veleposjednicima, osim u vrlo malom broju slučajeva, nije ostavljen zakonski maksimum od 5 ha za uzdržavanje, jer su se oni najvećim dijelom nalazili u inozemstvu, i to uglavnom u Italiji i nešto u Njemačkoj.

Banke, dionička društva, razna poduzeća i zavodi dali su u Istri u fond 1.744 ha zemljišta (u užoj Hrvatskoj 54.723, a u Dalmaciji 1.262 ha), što je za Istru prilična površina. Sva su ta društva i zavodi bili talijanski za velikim kapitalima radi ekonomskog iskorišćavanja Istre ili radi političkog uništavanja hrvatskog življa, a njihova sjedišta su se nalazila većinom u Italiji. Jedan dio svog zemljišta davali su na obradu kolonima ili napoličarima, a ostalo su sama društva iskorišćivala, većinom u industrijske svrhe. Najviše ih je bilo u Labinu s ukupno 1.186 ha (ugljenokopi u Raši i poljoprivredno privatno dobro u Čepiću), zatim u Lošinj, gdje je jedno društvo iz Milana imalo 310 ha za uzgoj karakul ovaca, i u Poreču, gdje je osam novčanih zavoda imalo ukupno 158 ha.

Kod crkava, samostana i ostalih vjerskih ustanova prilike u Istri bile su sasvim drukčije nego u Hrvatskoj i Dalmaciji. U Hrvatskoj su crkve

¹ Ante Crlenica bio je Hrvat, seljak iz Marčane, zatim kamenolomački radnik, vlasnik kamenoloma, zatim jedan od najuspješijih poduzetnika u iskorištavanju bauksita i konačno obogaćivši se, veliki kućevlasnik i veliki zemljišni posjednik. Veliki zemljišni posjednik postaje pri kraju na temelju akumulacije u kamenolomima i rudnicima bauksita i spekulacija s rudarskim istraživanjima, sve to u toku jedne ljudske generacije (u 30 godina). Njegov razvitak ilustrira jedan od načina postanka velikog posjeda u Istri. (Op. ur.).

i samostani dali u fond 930 ha, a u Dalmaciji, iako ona ima malo plodne zemlje, 5.584 ha, t. j. jednu trećinu od ukupnog fonda. U Istri su crkve dale u fond svega 1.267 ha, od toga najviše samostani na Lošinju (813 ha) i biskupska menza u Puli (256 ha), dok je u ostalim kotarevima bilo vrlo malo zemlje u posjedu crkava i ostalih vjerskih ustanova.

Treba imati na umu, da su svećenici, prije dolaska fašizma na vlast, na selima u Istri bili u najvećem broju domaći Hrvati, koji su uglavnom potjecali od siromašnih seljačkih obitelji, pa su kao prijatelji naroda skromno živjeli i nisu stjecali sebi zemljišta, a plemići i bogataši, koji su iz svog imetka mogli darivati zemljišta crkvama, kao što je to bilo u hrvatskoj Dalmaciji, nisu živjeli po selima niti su se družili sa hrvatskim svećenicima, pa tako nisu ni pravili crkvama darovanja. Crkve u gradovima, osim na Lošinju, također nisu imale svojih posjeda, jer su i tu pojedine gradske uprave i imućnici, većinom doseljeni propali Mlečići, grabili zemlju što više za sebe.

Kako su u Istri crkve bile siromašne i uzdržavale se najviše od milosti župljana, to uglavnom nisu imale ni dopušteni zakonski maksimum od 10 ha. Ono nešto zemlje, što je crkva posjedovala, obrađivali su sami svećenici za svoje potrebe, ako je to bio vrt, a ako je bila oranica ili livada, davala se na javno nadmetanje (licitacija, inkanat), t. j. onome, tko da više, i to svake treće ili pete godine. Mali broj hrvatskih svećenika, koji je još ostao po selima, i to u najsiriromašnijim i najzabitnijim krajevima, sarađivao je s narodom, a mnogi su sudjelovali i u NOB, pa su neki i poginuli.

Što se tiče viškova seljačkih i neseljačkih posjeda, Istra je dala u zemljišni fond 2.141 ha seljačkih i samo 348 ha neseljačkih viškova. U Dalmaciji je od seljačkih viškova ušlo u zemljišni fond samo 678 ha, a od neseljačkih 2.984 ha. Ta razlika dolazi otuda, što je u Dalmaciji bilo vrlo malo seljaka, koji su imali obradive površine preko 20 ha, nego je prevladavao mnogo sitniji posjed, a i zbog strukture tla nije bilo većih kompleksa obradive površine u rukama seljaka obrađivača. Naprotiv, u Istri je bilo takvih površina u plodnim krajevima Poreča, i to ukupno 687 ha, u kotaru Pula 144 ha, dok je najviše viškova seljačkih posjeda bilo u kotaru Lošinju, i to 1.144 ha, ali to je poseban slučaj. Naime, na otoku Cresu, koji potpada pod kotar Lošinj, mnogi seljaci posjeduju velike površine pašnjaka i drže velika stada ovaca, pa im je zbog toga trebalo ostaviti zakonski maksimum, a viškove unijeti u zemljišni fond.

Zanimljivo je, da je u Dalmaciji višak neseljačkih posjeda iznosio prilično veliku površinu od ukupno 2.984 ha, iako je dobar dio tih posjeda pripao vlasnicima po kmetskom odnosu. Ti posjednici neseljaci bili su uglavnom činovnici, trgovci i rentijeri, koji su, potječući iz seljačkih obitelji, zemljište naslijedili ili su ga kupovali, kako se to govorilo, za osiguranje u starosti. U Istri je takvog zemljišta bilo svega 348 ha, i to uglavnom u Lošinju (139), jer su svi ti neseljaci svoje zemljište davali pod kolonat ili u napoličarstvo.

Konfisciranih posjeda u Istri bilo je malo, svega 118 ha, i to uglavnom u Labinu, dok ih je u Dalmaciji bilo mnogo više (2.484 ha).

Posjeda, koje su ostavili kolonisti u starom kraju, bilo je vrlo malo, svega 55 ha, jer se kolonizacija u Istri nije provodila u velikom opsegu i stalno, nego samo prigradice i to preseljavanjem siromašnih seljačkih porodica iz neplodnih krajeva u plodnije.

U pojedinim kotarevima ekspropirane su ove površine:

Buzet

Postojao je samo jedan seljački posjed, koji je prelazio zakonski maksimum, pa je 39 ha zemljišta ušlo u fond, a od 3 neseljačka posjeda ušlo je u fond 52 ha. Konfiscirana su 4 posjeda sa kućama i ukupno 11 ha zemljišta, i to u samom Buzetu.

Uglavnom je vršena kolonizacija iz tog kotara, zato što je njegov sjeverni dio (Kras, Čičarija) neplodan i siromašan, a dosta napučen, tako da se odavde preselilo 13 obitelji, koje su ostavile 22 ha zemljišta s kućama i gospodarskim zgradama, i to u selima Danc i Brčudac. Zemljište je slabo, a isto tako i kuće. Sve je to dodijeljeno najbližoj rodbini kolonista, koja nije imala dovoljno zemlje. Ostali dio ekspropiranih zemljišta podijeljen je nešto seljačkoj radnoj zadrugi »Mirna« u Sv. Ivanu, zatim kotarskom i mjesnim narodnim odborima.

Labin

U ovom kotaru bili su najveći veleposjedi i posjedi društava i poduzetaca. Od 10 veleposjeda najveće je bilo imanje Lorenzon Ahila i dr. iz Italije, koje je imalo ukupno površinu od 784 ha. Od toga su najprije otpali kolonat i napoličarstvo u ukupnoj površini od 448 ha, tako da je ekspropirano i ušlo u zemljišni fond 336 ha. To je lijep posjed sa dvorcem i gospodarskim zgradama u selu Sv. Martin. Drugi veleposjed bio je austrijskog nadvojvode Maksa Kaisera u Dubravi, imao je 631 ha, od čega je otpalo pod kolonat i napoličarstvo 324 ha, tako da je ekspropirano 307. Dvorac, stambene i gospodarske zgrade bile su dobro građene, ali i prilično oštećene za vrijeme rata. Knezovi Auersperger Karlo i Franjo imali su u Čepiću dobro uređen veleposjed u površini od 209 ha. Domaći baron Josip Lazarini imao je 783 ha zemljišta, koje se uglavnom sastojalo od lijepe i vrijedne šume kraj mora. Ostali veleposjedi bili su uglavnom u vlasništvu Talijana.

Ugljenokopno društvo Arsa u Raši imalo je posjed u površini od 505 ha, a fašističko društvo »Ente Nazionale fascista di rinascita per le tre Venezie« držalo je poljoprivredno dobro Čepiću sa 642 ha dobrog zemljišta.

Iz ovog pregleda se vidi, da je gotovo sva najbolja zemlja u kotaru bila u rukama nekolicine veleposjednika i društava, jer je u ovom području zemlja inače slaba i brdovita. Veliki broj siromašnih seljaka sa pola ili jedan ha mršave zemlje nije mogao živjeti od poljoprivrede, nego je morao raditi u ugljenokopima, odlaziti na more ili tražiti druga

zaposlenja. Konfiscirano je i nekoliko sitnih posjeda narodnih neprijatelja.

Ekspropirano zemljište dodijeljeno je seljačkoj radnoj zadruzi »Dušan Diminić«, državnom poljoprivrednom dobru u Čepiću, ugljenokopima u Raši, i Kotarskom narodnom odboru u Labinu.

Kad je u ovom kotaru 1934. godine vršena melioracija Čepičkog i Krapanskog jezera, onda je pojedinim seljacima Hrvatima ekspropirano zemljište, i to uglavnom livada, ali zato nisu dobili nikakvu naknadu, jer je nisu htjeli primiti, zato, što im je zemljište bilo procijenjeno vrlo nisko (nekoliko centezima po 1 m²). To su uglavnom bile sitne čestice oko pola ha i manje. Zbog toga je 76 takvih seljaka, a bilo ih je mnogo više, podnijelo kotarskoj agrarnoj komisiji u Labinu prijave, tražeći da im se dade naknada štete za zemlju, koju su im fašisti oduzeli. Komisija je kao nenadležna odbila ove prijave, ali je u zemljišnom fondu ostavila potrebne površine za dodjelu tim seljacima.

Lošinj

U ovom kotaru postojali su veleposjedi, zatim posjedi crkava i viškovi seljačkih posjeda, i to većim dijelom na otoku Cresu. To su bili vinogradi, maslinici, pašnjaci i kamenjari.

Veleposjeda je bilo pet, a svi su bili u rukama talijanskih obitelji. Posjedi su obrađivani u feudalnom odnosu ili u vlastitoj režiji pomoću tuđe radne snage. Posjed Baičić Roka i dr. u Cresu imao je površinu od 247 ha, Petris Kristine u Cresu 86 ha, Benisch Eugenije u Velom Lošinju 92 ha. Jedno poduzeće iz Italije, koje se bavilo uzgojem karakul ovaca »Allevamenti italiani animali da pelicia«, imalo je 310 ha. Jaki su bili i crkveni posjedi, kojih je bilo 11, a koji su osim zemlje pod kolonatom i napoličarstvom dali u fond 843 ha. Ti su posjedi uglavnom bili na otoku Cresu (crkva sv. Marije 104 ha, zborni kaptol 96 ha, samostan sv. Jerolima u Martinšćici 90 ha, samostan sv. Petra u Cresu 60 ha, i drugi) i posjed nadbiskupskog sjemeništa iz Zadra u Velom Lošinju sa 378 ha.

U selu Orlecu na otoku Cresu pojedini su seljaci imali pašnjake, na kojima su napasali svoja velika stada ovaca. Među njima je bilo 12 obitelji, koje su držale površinu preko zakonskog maksimuma, tako da su u fond dali viškova ukupno 1.144 ha. Kod određivanja njihova maksimuma uzimane su u obzir obiteljske prilike, broj ovaca i vrsta tla, tako da im je ostavljen maksimum potreban za održavanje gospodarstva.

Na otoku Cresu i u selu Nerezinama na Lošinju bilo je privatnika nezemljoradnika, koji su držali osrednje posjede, na kojima nije bilo feudalnog odnosa, pa im je uzet u fond višak u ukupnoj površini od 139 ha.

Ekspropirano zemljište dodijeljeno je jednim dijelom Ministarstvu poljoprivrede NR Hrvatske za poljoprivredno dobro u ukupnoj površini od 1.199 ha, a ostalo Kotarskom narodnom odboru.

Pazin

Najveći veleposjednik u ovom kotaru Crlenica Ante imao je posjed od 623 ha, a osim toga imao je veliki posjed i u kotaru Pula. Druga dva veleposjeda, na kojima također nije bilo feudalnih odnosa, bila su manja. Veleposjednici su bili Talijani. Njemački knezovi Auersperger Karlo i Franjo, koji su imali veleposjed u kotaru Labin, imali su i u ovom kotaru jedan veleposjed u površini od 94 ha. Sedam crkava u ovom kotaru imalo je srednje posjede. Ostavljen im je zakonski minimum od 10 ha, a ostatak je ekspropiriran. Jedan seljak dao je u fond šumu od 98 ha, a pet nezemljoradnika višak od 84 ha. Javila su se i dva kolonista, koji su se preselili i ostavili 12 ha zemljišta.

Ekspropirano zemljište dodijeljeno je seljačkim radnim zadrugama (228 ha), poljoprivrednoj školi u Pazinu (117 ha), poljoprivrednom dobru u Čepiću (94 ha) i bezzemljašima (60 ha), a ostalo Kotarskom narodnom odboru.

Poreč

U ovom kotaru nije ušao u fond nijedan veleposjed, a isto tako ni jedan crkveni posjed, jer su svi otpali u korist obrađivača po kolonatskom ili napoličarskom odnosu. Talijanski zavodi »Cassa rurale di prestito«, »Istituto di credito fondiario«, »Società Istriana Agricola« i »Consorzio agrario della provincia Istria« imali su 16 raznih posjeda, a osim toga je bilo 47 većih seljačkih posjeda, koji su dali u fond viškove svoje zemlje. Uglavnom je to bila dobra zemlja. Viškovi su se većinom kretali od 15 do 20 ha, a bio je i jedan sa 69 ha.

Od neseljačkih posjeda, koji nisu obrađivani u feudalnom odnosu, bio je samo jedan, i to u površini od 21 ha. Osim toga bila su konfiscirana 4 manja posjeda. Ekspropirano zemljište dodijeljeno je dijelom agrarnim interesentima (31 ha), a dijelom Kotarskom i mjesnim narodnim odborima.

Pula

a) Grad

Bila su samo dva veleposjeda, i to Camponi Roze od 131 ha i dr. Rizzi Ludovica od 60 ha. Oba su predana Gradskom narodnom odboru za potrebe gradskog stanovništva.

b) Kotar

Od 9 veleposjeda ušla je u zemljišni fond velika površina od 1.955 ha. To su bili veleposjedi bogataša Crlenice Ante (638 ha), ing. Brussi Aurelija (441 ha), Marinoni Elze i dr. (159 ha), Leonardelli Michele (72 ha), Pianella Nicola (57 ha), Corlatto Onorata (48 ha) i Opera Nazionale Combattenti (538 ha). Na tim veleposjedima postojale su i potrebne gospodarske zgrade.

Od 5 crkvenih posjeda najveći je bio posjed biskupske menze Poreč-Pula (231 ha), i manji posjedi crkava u Balama, Peroju, Barbanu i Svet

A) Kolonat i napoličarstvo u Istri

K o t a r	Kolonat			Napoličarstvo			Poništenje dražbi			U k u p n o		
	Broj obitelji	Broj članova obitelji	površina u ha	Broj obitelji	Broj članova obitelji	površina u ha	Broj obitelji	Broj članova obitelji	površina u ha	Broj obitelji	Broj članova obitelji	površina u ha
Buzet	23	110	126.14.84	56	242	88.72.39	97	468	533.17.72	176	820	748.04.95
Labin	87	479	1.325.54.00	23	123	23.44.63	23	113	109.02.18	133	715	1.458.00.81
Lošinj	625	1.421	1.638.25.61	337	843	460.58.20	21	62	39.29.94	983	2.326	2.138.13.75
Pazin	28	213	281.85.40	258	1.744	399.16.68	193	1.885	1.309.84.50	479	3.842	1.990.86.58
Poreč	957	5.037	2.980.30.59	693	3.367	1.128.68.06	392	1.701	1.233.12.76	2.042	10.105	5.342.11.41
Pula - grad	1	2	2.50.00	15	84	33.56.36	5	17	36.63	21	103	36.42.99
Pula - kotar	24	130	291.24.23	31	217	64.68.90	236	1.194	1.671.47.83	291	1.541	2.027.40.96
Rijeka	—	—	—	26	89	17.33.44	57	193	138.85.34	83	282	156.18.78
Rovinj	3	24	23.82.99	11	38	35.50.80	54	167	315.46.59	68	229	374.80.38
Ukupno	1.748	7.416	6.669.67.66	1.450	6.747	2.251.69.46	1.078	5.800	5.350.63.49	4.276	19.963	14.272.00.61

Vinčentu, od nekih 6 ha. Tri seljačka posjeda dala su ukupno 144 ha viškova.

Ekspropirirano zemljište dodijeljeno je poljoprivrednom dobru u Marleri (386 ha), brodogradilištu u Puli »Uljanik« (159 ha), zadrugi »Budućnost« u Galežanu (130 ha) i Kotarskom narodnom odboru (1.704 ha).

Rijeka

Postojala su svega dva veleposjeda s ukupnom površinom od 161 ha. Posjeda društava bilo je tri (Quarnero sa 10 ha, Villa Triestina sa 12 ha i Kultenbraun sa 7 ha), a crkvenih posjeda 2 (crkva u Brseču sa 18 ha i u Veprincu sa 17 ha).

Sve to zemljište ustupljeno je Gradskom narodnom odboru u Opatiji i Kotarskom narodnom odboru u Rijeci.

Rovinj

U fond je ušlo svega 37 ha raznih društava. To su bila društva »Ampellea Conservifici s. a.« iz Trsta, »S. a. civ. Immobiliare-Vercelli«, »Consorzio per la coltivazione del tabacco«, »S. a. di calce e cemento«, »S. a. Importatori di pietra« iz Venecije i »Istituto Italo-germanico di biologia marina« u Rovinju.

Sve to zemljište ustupljeno je Gradskom narodnom odboru.

B) Višak zemljišta, koji je ušao u zemljišnji fond

K o t a r	Kolonat <i>h — a — m²</i>	Napoličarstvo <i>h — a — m²</i>	Poništenje dražbi <i>h — a — m²</i>	U k u p n o <i>h — a — m²</i>
Buzet	63.79.29	70.42.39	61.10.27	195.31.95
Labin	220.19.50	2.22	31.07.39	251.29.11
Lošinj	4.659.67.38	291.88.79	— — —	4.951.56.17
Pazin	292.37.88	219.36.22	172.06.27	683.80.37
Poreč	2.894.62.63	559.14.58	277.92.02	3.731.69.23
Pula — grad . .	— — —	— — —	— — —	— — —
Pula — kotar . .	1.648.62.17	39.55.82	105.08.02	1.793.26.01
Rijeka	— — —	— — —	— — —	— — —
Rovinj	465.06.33	— — —	4.60.26	469.66.59
Ukupno . .	10.244.35.18	1.180.40.02	651.84.23	12.076.59.43

C) Eksproprirane nekretnine u korist zemljišnog fonda u ha

Vrsta posjeda	Buzet	Labin	Lošinj	Pazin	Poreč	Pula - grad	Pula - kotar	Rijeka	Rovinj	Ukupno
Veleposjedi	—	1.857	552	748	—	189	1.955	161	—	5.462
Posjedi banaka, društva	—	1.186	310	—	158	—	24	29	37	1.744
Posjedi crkava	—	6	813	156	—	—	256	36	—	1.267
Seljački posjedi	29	39	1.144	98	687	—	144	—	—	2.141
Naseljački posjedi	52	52	139	84	21	—	—	—	—	348
Posjedi nestalih	—	49	—	—	—	—	—	—	—	49
Njemački posjedi	—	—	—	94	—	—	—	—	—	94
Konfiskovani posjedi . .	11	76	—	—	31	—	—	—	—	118
Posjedi ostavljeni od kolonista	22	—	—	12	21	—	—	—	—	55
Ukupno . .	114	3.265	2.958	1.192	918	189	2.379	226	37	11.278

VII.

Jedan od važnih zadataka agrarne reforme bilo je provođenje kolonizacije, t. j. dodjela raspoloživog agrarnog zemljišta agrarnim interesima, bilo kolonistima, bilo mjesnim seljacima bez zemlje ili sa malo zemlje.

U Hrvatskoj je bilo potrebno hitno i u velikom opsegu provesti kolonizaciju preseljenjem siromašnih seljaka iz prenapučenih i siromašnih krajeva u bogate i plodne krajeve. Naročito je to bilo potrebno za seljake iz Hrvatskog Zagorja, Međumurja, Korduna, Banije, Like i Dalmacije. S druge strane ostali su mnogi posjedi odbjeglih seljaka njemačke narodnosti po Vojvodini, Srijemu i Slavoniji, koje je trebalo naseliti radi obrade zemljišta i očuvanja zgrada. Tako je 1946. godine provedena planska kolonizacija siromašnih seljaka bezemljaša, odnosno seljaka sa malo zemlje iz popaljenih sela i opustjelih domova Dalmacije, Like, Banije i Korduna, te prenapučenih sela Zagorja i Međumurja u plodne ravnice Vojvodine.

U Istri, zbog njezinih posebnih prilika, nije bilo potrebno provoditi kolonizaciju na široj osnovi. Hrvatskom življu, koji je za vrijeme fašizma i rata teško stradao, trebalo je pružiti mogućnost da obnovi svoje gospodarstvo i da se slobodno razvija. Za postradale i siromašne seljake bilo je zemljišta u priličnoj mjeri u samoj Istri. Ukinućem kolonata i razrešenjem napoličarstva prijašnji su obrađivači postali gospodari zemlje, oslobođeni svakog davanja, bilo u naturi bilo u novcu, i ostalih tereta. Seljaci bezemljaši dobili su zemlju od ekspropiranih posjeda ili su stupili u seljačke radne zadruge, koje su se počele osnivati još 1946. godine, i tako su osigurali sebi uzdržavanje. U Istri nije trebalo provoditi kolonizaciju šireg opsega preseljavanjem istarskih seljaka iz Istre u druge krajeve države, niti doseljavati seljake iz drugih krajeva u Istru. Trebalo je samo provesti neka pojedinačna preseljenja siromašnih seljaka iz pasivnih krajeva Istre, naročito iz Čičarije i Krasa, odnosno preseliti bezemljaše iz njihovih sela na pojedine raspoložive posjede u istom kotaru.

Tako je 8 seljačkih porodica iz Krasa preseljeno u kotar Labin, gdje je svaka porodica dobila oko 5 ha dobre zemlje, sa potrebnim zgradama, 18 porodica je preseljeno u kotar Poreč, a tri porodice iz kotara Pazin također u kotar Poreč.

Sve su te porodice dobrovoljno stupile u tamošnje seljačke radne zadruge i time mnogo pomogle razvitak i napredak radnog zadrugarstva u Istri.

Takoder je priličan broj seljačkih obitelji iz različnih sela kotara Poreč preseljen na bivše veleposjede u istom kotaru.

VIII.

Narodna vlast stala je od početka na gladište, da nije dovoljno samo razriješiti feudalne posjede, nego je potrebno zemljoradnicima, kojima je dodijeljena zemlja, omogućiti, da sa tom zemljom osiguraju sebi i

svojim porodicama dostojan i pristojan život. Zbog toga je narodna vlast zajedno sa zemljištem ekspropirala i dodijelila seljacima potrebnu količinu stoke i alata, i time im osigurala sredstva za obradu dodijeljenog zemljišta, kao i sredstva za uzdržavanje. To je bila velika razlika između agrarne reforme, koja se provodila u novoj Jugoslaviji, i agrarnih reformi, koje su se provodile u staroj Jugoslaviji i drugim kapitalističkim zemljama, u kojima je seljacima dodjeljivana samo zemlja bez sredstava za proizvodnju, tako da su od početka padali u dugove, u prvom redu zbog plaćanja odštete vlasnicima za zemlju i nabavke stoke i alata, iz kojih se nikad više nisu mogli izvući.

U Istri su, međutim, koloni zajedno sa zemljištem dobili stojne kuće i gospodarske zgrade, koje su se nalazile na dodijeljenom zemljištu. Viškovi ekspropirane stoke i alata bili su dodijeljeni siromašnim seljacima i bezzemljašima, odnosno seljačkim radnim zadrugama. Nije ostao ni jedan jedini veliki posjed, ni jedno zemljište u kolonatskom odnosu, koje nije bilo ekspropirano sa svim zgradama, živim i mrtvim inventarom, i privedeno svrhama agrarne reforme i kolonizacije.

Agrarni interesi dobili su u vlasništvo zemljište sasvim slobodno od dugova i drugih tereta, tako da su bili sigurni, da je dodijeljeno zemljište njihovo, i da nitko, pa ni državni erar nema nikakvog potraživanja prema njima. Da ne bi kao i prije seljaci ponovo pali u dugove i druge teškoće, određeno je, da seljaci ne mogu kroz 20 godina dobiti zemljište ni prodati ni založiti. Na taj su način siromašni seljaci bili zaštićeni od bogatih seljaka i špekulanata. Određen je maksimum zemljišta, koji može pojedinac posjedovati, i to za zemljoradnike 20 ha, a za nezemljoradnike 3 ha, čime je onemogućeno ponovno stvaranje velikih posjeda.

Uredbom o kontroli prometa nekretninama od 20. III. 1948., br. 163. određeno je, da je za svaki prijenos nekretnina potrebno odobrenje narodne vlasti, kako bi se spriječilo prometanje nekretninama u spekulantske svrhe odnosno radi gomilanja posjeda.

Da bi agrarni interesi došli do novčanih sredstava za nabavku stoke, alata i za druge potrebe, davani su im dugoročni krediti uz niski kamatnjak, tako da se radi kredita nisu morali obraćati na lihvare i špekulante. Na taj način omogućeno je seljacima da uz vrlo povoljne uvjete nabave poljoprivredne strojeve i alat, umjetno gnojivo, selekcionirano sjeme i sadnice. Radi što boljeg unapređenja poljoprivrede i pružanja seljacima pomoći u obradi zemlje osnovane su mašinske stanice, koje su uz umjerenu naknadu strojevima obrađivale potrebnim seljacima njihovu zemlju.

Konačno, i u Istri se pristupilo socijalističkom preobražaju sela, osnivanjem seljačkih radnih zadruga, što se u stvari može smatrati završnom etapom agrarne reforme.

(Primljeno u sjednici Odjela za filozofiju i društvene nauke od 11. I. 1952.)

D) Rezultat agrarne reforme po kulturama

K o t a r	Agrarni odnos	B r o j		Dodijeljena površina u hektarima							Dobiveni višak u zemljišnoj fondu							Svega ukupno		
		obitelji	članova obitelji	oraz- nica	vrt	vino- grad	livada	paš- njak	šuma	ne- plo- dna	ukupno	oraz- nica	vrt	vino- grad	livada	paš- njak	šuma		ne- plo- dna	ukupno
BUZET	Kolonat	23	110	21	2	13	24	29	36	1	126	9	—	2	13	21	18	—	63	189
	Napoličar	56	242	18	2	3	31	17	18	—	89	9	—	—	18	18	23	2	70	159
	Dražbe	97	468	68	12	41	82	141	184	5	533	6	1	2	10	11	33	—	63	596
	Ukupno	176	820	107	16	57	137	187	238	6	748	24	1	4	11	50	74	2	196	944
LABIN	Kolonat	87	479	298	16	7	352	344	309	—	1.326	38	7	—	1	31	138	7	220	1.546
	Napoličar	23	123	1	—	—	1	11	—	10	23	—	—	—	—	—	—	—	23	23
	Dražbe	23	113	17	1	2	29	33	23	4	109	9	—	—	9	9	4	—	31	110
	Ukupno	133	715	316	17	9	382	388	332	14	1.458	47	7	—	10	40	140	7	251	1.709
LOŠINJ	Kolonat	625	1.421	116	155	89	—	390	895	2	1.833	37	57	24	—	2.487	2.004	51	4.560	6.298
	Napoličar	337	843	83	5	159	—	153	61	—	461	1	—	—	—	15	275	1	292	733
	Dražbe	21	62	3	7	5	—	15	8	1	39	—	—	—	—	—	—	—	39	39
	Ukupno	983	2.326	202	167	253	—	548	965	3	2.133	38	57	24	—	2.502	2.279	52	4.852	7.090
PAZIN	Kolonat	28	213	82	—	28	50	53	45	24	282	133	—	5	28	76	50	7	292	574
	Napoličar	253	1.744	110	—	25	98	86	80	37	399	94	—	—	53	37	30	—	219	618
	Dražbe	193	1.835	393	51	80	210	327	172	77	1.310	62	—	20	29	28	33	—	173	1.483
	Ukupno	479	3.842	585	51	133	358	466	297	101	1.991	289	—	25	109	141	113	7	684	2.675
POREČ	Kolonat	957	5.037	569	574	325	85	309	1.008	—	2.900	743	20	630	30	118	1.303	—	2.804	5.884
	Napoličar	693	3.367	316	169	304	34	111	183	2	1.119	288	75	116	10	—	90	—	559	1.678
	Dražbe	392	1.701	221	234	303	56	144	274	1	1.233	35	20	57	12	40	114	—	278	1.511
	Ukupno	2.042	10.105	1.136	977	932	175	564	1.565	3	5.312	1.046	163	803	52	158	1.507	—	3.731	9.073
PULA kotar	Kolonat	24	130	96	12	9	7	53	112	2	291	374	15	31	9	217	967	6	1.649	1.970
	Napoličar	31	217	20	2	4	2	15	17	2	65	8	—	—	1	14	16	—	39	104
	Dražbe	236	1.194	530	12	76	53	280	688	2	1.671	30	—	2	6	8	59	—	105	1.776
	Ukupno	291	1.541	676	26	89	62	351	817	6	2.027	412	15	33	16	239	1.072	6	1.793	3.820
PULA grad	Kolonat	1	2	2	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	3
	Napoličar	15	84	15	2	1	1	15	—	—	33	—	—	—	—	—	—	—	—	33
	Dražbe	5	17	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Ukupno	21	103	17	2	1	1	15	—	—	36	—	—	—	—	—	—	—	—	36
RUEKA	Kolonat	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Napoličar	26	89	1	5	2	1	3	4	1	17	—	—	—	—	—	—	—	—	17
	Dražbe	57	193	13	3	12	22	26	61	2	139	—	—	—	—	—	—	—	—	139
	Ukupno	83	382	14	8	14	23	29	65	3	156	—	—	—	—	—	—	—	—	156
ROVINI	Kolonat	4	21	11	—	2	2	7	4	—	24	56	20	21	2	139	224	8	465	489
	Napoličar	11	29	14	—	1	—	—	13	—	35	—	—	—	—	—	—	—	—	85
	Dražbe	54	167	93	18	21	3	56	118	6	315	2	—	—	—	1	1	1	5	330
	Ukupno	69	229	118	20	24	3	68	135	6	374	58	20	21	2	140	225	4	470	844

Svega ukupno	Agrarni odnos	Broj		Dodijeljena površina u hektarima							Dobiveni višak u zemljišnoj fondu							Sve- ukupno dodijeljen i višak		
		obitelji	članova obitelji	oraz- nica	vrt	vino- grad	livada	paš- njak	šuma	ne- plodna	Ukupno	oraz- nica	vrt	vino- grad	livada	paš- njak	šuma		ne- plodna	Ukupno
OBLAST ISTRA	Kolonat	1.748	7.416	1.225	759	474	518	1.175	2.500	29	6.680	1.390	169	718	83	3.059	4.732	67	10.243	16.923
	Napoličar	1.450	6.747	578	187	498	168	419	376	15	2.241	380	75	116	87	84	434	3	1.179	3.420
	Dražbe	1.078	5.800	1.368	338	540	455	1.022	1.528	98	5.349	144	21	61	60	97	214	8	855	6.004
	Ukupno	4.276	19.963	3.171	1.284	1.512	1.141	2.616	4.404	142	11.270	1.914	265	910	330	3.270	5.410	78	12.077	26.347

